

UZONI FOSZTÓ ISTVÁN–KOZMA MIHÁLY–KOZMA JÁNOS

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE

III/I.

A 18. század utolsó harmadában KÉNOSI TŐZSÉR János (1708–1772) és UZONI FOSZTÓ István (1729–1778) lelkészek latin nyelven írták meg az erdélyi unitárius egyház történetének Három könyvét, két kötetben (Libri 3, Tomus II). Ezt ifj. BARTÓK János (mh. 1797) és id. KOZMA Mihály (1723–1798) lemásolta. Ez utóbbi folytatta is a históriát, megírva a III. könyvet (Liber Tertius). Az ő kéziratát pedig fia, KOZMA János (1761–1840) másolta le, s folytatta az egyháztörténetet a 19. század első háromévtizedéig. Az összesen 3754 oldalnyi nagyfólió méretű kéziratok, immáron öt (Libri Tres, Vol. 1–5.), illetve hat kötetbe (Libri Tres, Vol. 1–6.) kötve, a székelykeresztúri és a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában vészelték át a közel két évszázadot. A latin kézirat első két könyve 2002-ben a *Bibliotheca Unitariorum* sorozatban jelent meg két kötetben Káldos János gondozásában. Magyarra MÁRKOS Albert (1878–1949), a kolozsvári unitárius főgimnázium nyugalmazott latintanára fordította, az első könyvet 1942-ben, a másodikat 1945-ben, a harmadikat pedig 1949. október 29-én, pár héttel halála előtt fejezte be. Minden túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy ilyen heroikus vállalkozásra nem sok példát találunk a 20. század magyar művelődéstörténetében.

Az első könyv magyar nyelvű kiadására csak 2005-ben, a másodikéra 2009-ben kerülhetett sor. A harmadik könyvet, Kozma Mihály históriáját – terjedelme és újszerű szerkezeti sajátosságai okán is –, követve Kozma János elvét, két részre tagolva adjuk közre, a III/I. kötetet 2018-ban.

Jelen kiadásunkban összevetettük a négy meglévő kéziratot, az ún. *Originalist*, és a róla készült *Copiát* is, amelyekre a szerzők nevének kezdőbetűjével, a kötet- és oldalszám megadásával szögletes zárójelben hivatkozunk: [U] Uzoni Fosztó István; [BJ] Bartók János; [KM] Kozma Mihály; [KJ] Kozma János.

Az Erdélyi Unitárius Egyház történetének harmadik könyve a 18. század történéseit taglalva – még a Kénosi és Uzoni által is alkalmazott fegyelmezettebb egyház- és intézménytörténeti felosztást követő tematikus szerkezeti elvek szerint –, fejezetekre bontva folytatja az események leírását. Ebben olvashatunk a kolozsvári unitárius eklézsia üldöztetéseiről, templomaik, iskoláik, parókiájuk elvételéről; az unitáriusok hivatali tisztségektől való megfosztásáról; a tordai, hévízi, szentháromsági, káli, gálfalvi és sinfalvi eklézsiák évtizedekig tartó sanyargatásáról; de megismerhetjük a kolozsvári unitárius iskola igazgatói, tanárai, főnökei és az eklézsia papjai 18. századi tevékenységét, gazdag szellemi és tudományos életét is. A III. könyv a 17. század vége és 18. század erőszakos egyházpolitikájának következtében a templomfoglalások és átélt személyes traumák elbeszélése is, ugyanakkor az előző kötetekhez hasonlóan ebben is kirajzolódik a 18. századi elődök mindennapi életének teljessége.

A III. könyv első kötetében a szorosabban vett tematikus, fejezetekre épülő szerkesztési rend a VII. fejezettel véget ér, de annak tekinthetjük a IX. fejezetet is, a felszentelt unitárius lelkészek névjegyzékét 1641-től 1812-ig, valamint az egyházi törvényeket, illetve rendszabályokat összefoglaló *Disciplina Ecclesiasticát* bemutató függelékét, az *Appendix* részt is, mivel tartalmilag szorosan kötődnek az előző fejezetekhez, ezért láttuk célszerűnek itteni közlésüket.

A leghosszabb a VIII., az egyház 18. századi püspökeinek – Almási Gergely Mihálytól (†1724) Lázár Istvánig (†1811) – tevékenységét részletesen bemutató fejezet. Ebben az események tárgyalása már „*a dolgok időrendje szerint következnek*”, lazább szerkezetű, inkább adattár jellegű; nagy terjedelme miatt a III/II. könyv fogja tartalmazni. S ez a kronologikus elbeszélés-rend határozza majd meg a *História* IV. és V. könyvét is.

Az első két kötethez hasonlóan adattár jellegű források támasztják alá az egyháztörténeti eseményeket: rendeletek, kérelmek, sérelmek, levelek, értekezések, vita- és gúnyiratok, különféle nyomtatványok, illetve azok kézíratos másolata, megtörve a história folytonosságát.

Az egyháztörténet szerzői, az első unitárius lelkész-történetírók, Kénosi Tózsér János, Uzoni Fosztó István, id. Kozma Mihály, és kontinuátorai, Kozma János és Gergely, monumentalitásában is lenyűgöző feladatára vállalkoztak, amelyet az öt könyv tartalomjegyzékének közzétételével is érzékeltetni kívántunk. Az I. és II. könyv indexét a már megjelent nyomtatott kiadás alapján, a III. könyv teljes tartalmát fordításban, míg a IV. és V. könyvét hasonmás kiadásban adjuk.

A kötet anyagát személy- és helynévmutató, zsinati mutatók, a tárgyalt művek szerző és cím szerinti mutatói egészítik ki. A IX. fejezet önmagában is felér egy mutatóval, itt találjuk időrendi sorrendben az unitárius egyház 1634-től [1641] 1812-ig felszentelt papjainak jegyzékét. Ezenkívül kéziratokról és alig ismert nyomtatványokról készült illusztrációk gazdagítják a kiadványt, s a *História* valamennyi példányát és másolatát felkutatva, ezek címlapfotóját is közöljük kötetünkben, hogy az Olvasó átfogó képet alkothasson a *Historiae Transylvano-Unitariae Ecclesiasticae Libri Tres, Vol. 1–5.*, 'Az Erdélyi Unitárius Egyház történetének három könyve öt kötetéről'. Szövegkiadásunkat püspöki köszöntő nyitja, s a sajtó alá rendezés elveit, az egyháztörténet keletkezését bemutató utószó zárja.

Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár Lehel

A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/3/1.

Fordította:

MÁRKOS ALBERT

A fordítást a latin eredetivel egybevetette és kiegészítette:

BALÁZS MIHÁLY

Sajtó alá rendezte:

HOFFMANN GIZELLA, KOVÁCS SÁNDOR, MOLNÁR LEHEL

Kiadó:

Magyar Unitárius Egyház

Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR UNITÁRIUS EGYHÁZ

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A kiadást támogatták:

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Külgazdasági és Külügyminisztérium,
a Reformáció 500 Emlékbizottság, az Unitárius Lelkészek Országos Szövetsége

Budapest–Kolozsvár, 2018., Idea Nyomda, 1256. p. ISBN 978-606-8779-08-9

Az eddig megjelent kötetek:

Az Erdélyi Unitárius Egyház története I., Kolozsvár, 2005, ISBN 973-8267-54-4

Az Erdélyi Unitárius Egyház története II., Kolozsvár, 2009, ISBN 978-973-8267-98-5